

AVTORSKE PRAVICE V ELEKTRONSKEM OKOLJU V SLOVENIJI IN EU

Enodnevni seminar na temo digitalne tehnologije in avtorskega prava je potekal 10. februarja 2011 v Cankarjevem domu v Ljubljani. Seminarja, ki ga je organiziralo Društvo Slovenskih založnikov, se je udeležilo okoli 60 slušateljev. Kratak nagovor je imel Slavko Pregl, direktor Javne agencije za knjigo Republike Slovenije, seminar pa so vodili trije vrhunski strokovnjaki s tega področja.

Lynette Owen iz ene največjih založniških korporacij na svetu Pearson Education, ki na mednarodnih trgih izdaja učbenike, znanstvene in strokovne knjige in revije, vodi in načrtuje seminarje za avtorske pravice v okviru londonskega in frankfurtskega knjižnega sejma ter intenzivno predava o avtorskih pravicah po vsem svetu. Je avtorica ene najbolj znanih knjig s področja avtorskih pravil *Selling rights* (Routledge, šesta izdaja, maj 2010) in glavna urednica ter soavtorica znamenite knjige *Clark's Publishing Agreements: A book of Precedents* (Bloomsbury Professional, osma izdaja, november 2010). Pri založbi Uradni list so leta 2008 izdali knjigo *Odkupne in prodajne pravice za literarna dela*, kjer je pri pripravi sodelovala s slovenskimi strokovnjaki.

Alan Williams je začel svojo kariero v pisarni Denton Wilde Sapte (danes SNR Denton), tedaj največji odvetniški pisarni v Londonu, kjer je vodil oddelek za medije ter se kot odvetnik specializiral za intelektualno lastnino in avtorske pravice. V pravniških imenikih velja za vodilnega praktika na področju založništva. Trenutno dela kot svetovalec pisarne DLA Piper, ki je vodilno mednarodno podjetje z velikim oddelkom za medije. Skupaj z Duncanom Calowom, partnerjem pisarne DLA Piper, sta napisala več knjig s področja avtorskih pravil in zakonodaje *Multimedia Contracts, Rights and Licensing; Digital Media: Contracts Rights and Licensing; Digital Media Contracts* (založba Oxford University Press, 2011). Sta tudi soavtorja knjige *Clark's Publishing Agreements* (Bloomsbury Professional, 8. izdaja), ki je biblija avtorskega prava za založnike. Prav tako sta prispevala poglavje *Tiskani mediji in založništvo* v knjigi *Halsbury's Law*, ki je temeljni pravni vir v Angliji.

Maja Bogataj Jančič je ustanoviteljica in direktorica Inštituta za intelektualno lastnino. Opravlja raziskovalno

in svetovalno delo na področju intelektualne lastnine ter objavlja članke s področja avtorskega in internetnega prava. Trenutno svetuje zasebnim in javnim ustanovam, kot so knjižnice, inštituti in univerze. Je pravna svetovalka NUK-a.

AVTORSKE PRAVICE V DIGITALNI DOBI

Prvi zapisan primer o zaščiti avtorskih pravic (*copyright = the right to control copying*, v slov. pravica do nadzora nad kopiranjem) je iz konca 6. stoletja. Takrat so na Irskem obravnavali primer, ko so v nekem samostanu naskrivaj in brez dovoljenja prepisali priljubljeno zbirko psalmov. Primer so zaključili z besedami "To every cow her calf and so to every book its copy".¹

Avtorske pravice ureja zakon na nivoju države. Velja za dela, ki jih ustvarijo državljani neke države, in za dela, ki jih ustvarijo državljani drugih držav na tleh te države. Da bi razširile zaščito, lahko države sklenejo tudi bilateralne pogodbe ali dogovore.

Na tem področju pa velja tudi nekaj mednarodnih pogodb: Bernska konvencija, Univerzalna konvencija, Rimska konvencija, pogodbe Svetovne organizacije za intelektualno lastnino.² Najpomembnejše načelo Bernske konvencije je, da državljani iz ene pogodbene države v drugi pogodbeni državi uživajo enak nivo zaščite kot državljani te države. Pa tudi, da avtorska pravica preneha 50 let po avtorjevi smrti.

Ko želimo ustanoviti avtorsko pravico na nekem delu, moramo to najprej urediti v lastni državi. Zatem preverimo, ali je država, v kateri želimo zaščititi svoje pravice, članica Bernske ali katere druge mednarodne konvencije. Nazadnje moramo preveriti še zakon, ki ureja avtorske pravice v tej drugi državi.

V zadnjih letih je bilo vložena veliko dela na področju posodabljanja in harmonizacije zakona o zaščiti avtorskih pravic v Evropski uniji pa tudi v svetovnem merilu (skozi World Intellectual Property Organisation). Evropske direktive:

- The Copyright Directive (Directive 2001/29/EC),
- The Database Directive (Directive 96/9/EC),

- The Duration Directive (Directive 93/98/EC),
- The E-Commerce Directive (Directive 2000/31/EC).

Avtorske pravice so bile definirane v analogni dobi. Prvotno je bilo treba najprej delo napisati ali fotografijo posneti, šele zatem se jo je lahko zaščitilo. Z digitalizacijo pa se je moral zakon prilagoditi in razširiti avtorske pravice, ki jih ureja. Še vedno ni jasnih odgovorov na vprašanja: Kaj pomeni elektronski medij za založništvo, je konkurenčen ali komplementaren v primerjavi s klasičnim založništvom? Bodo obstoječi založniki preživeli ali pa bo naslednja generacija založnikov podobna velikanom, kot so Apple, Google in Amazon?

Izpostavljen je bil Googlov knjižnični projekt, pri katerem so z optičnim branjem knjig na policah knjižnic zasnovali elektronsko zbirko podatkov. Google pri rezultatih iskanja prikazuje bibliografske podatke in odlomke vsebine. Medtem ko so bile v Veliki Britaniji v projekt zajete le knjige, pri katerih je zaščita avtorskih pravic že potekla, so bile v ZDA zajete vse knjige. Zato so v ZDA številni avtorji in založniki vložili tožbe. Dosežena je bila poravnava in avtorji so lahko do 31. marca 2011 vložili zahtevek za gotovinsko nadomestilo za kršenje avtorskih pravic.

DRM (*Digital rights management*) je izraz, ki se uporablja za katero koli tehnologijo ali sistem, ki ustavi ali prepoveduje uporabo digitalne vsebine za namene, ki jih ne predvidi ponudnik teh vsebin. Sistemi DRM imajo v osnovi dva elementa:

- identificiranje vsebine z opisom dela in pogoji uporabe; v založniškem svetu najbolj razširjen DOI (*Digital Object Identifier*),
- priprava vsebine na način, da bo možno uveljaviti pogoje uporabe; najpogosteje doseženo s tehnologijo "zaklepanja", ki skriva ali pa razkrije vsebino in tako omeji ali omogoči pogled, kopiranje, tiskanje itd.

Nov razvoj tehnologij DRM vključuje tako imenovane *right lockers* (omarice digitalnih pravic), ki kupcu vsebine omogočajo, da lahko zahteva vsebino na različnih napravah, potencialno tudi v različnih formatih.

AVTORSKO PRAVO IN SLOVENSKI AVTORJI, IMETNIKI PRAVIC IN UPORABNIKI

Slovensko avtorsko pravo je usklajeno z mednarodnimi konvencijami in evropskimi direktivami. V 60. členu Ustava Republike Slovenije varuje pravice iz ustvarjalnosti. Osnovni zakon, ki ureja to področje, je Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah (ZASP), ki je bil sprejet leta 1995 in od takrat že petkrat noveliran. Kljub temu da je naša zakonodaja usklajena z evropskimi

direktivami, obstaja nekaj posebnosti, ki so značilne za naš pravni sistem.

Veliki institucionalni uporabniki avtorskih del: knjižnice, muzeji in arhivi hranijo, urejajo in ponujajo dostop do različnih literarnih in tudi drugih avtorskih del. Nove tehnologije so omogočile digitalizacijo del, ki jih hranijo in jih dajejo na voljo javnosti preko spleta. Pri digitalizaciji in zlasti objavljanju del na spletu se srečujejo z mnogimi problemi, povezanimi z avtorskimi pravicami. Najprej praviloma digitalizirajo in dajo javnosti na voljo dela, ki so že v javni domeni, saj je avtorsko-pravno varstvo že poteklo. V naslednjih fazah pa se morajo spopadati z zahtevnim urejanjem avtorskih pravic. Mnogo del, ki jih hranijo, je osirotelih. Za ta dela je značilno, da avtorska pravica še traja, ni pa znan imetnik avtorskih pravic oz. ga ni mogoče poiskati.

UVELJAVLJANJE AVTORSKIH PRAVIC V EVROPI

Podani so bili konkretni nasveti, kako ravnati, če gre za spletno kršenje pravic, torej če nekdo, npr. v Veliki Britaniji, krši pravice avtorja iz Slovenije. Prvi korak je digitalni zajem slik. Pridobimo tudi tehnične dokaze o tem, kdo vodi spletno stran, ki krši naše pravice, ter kdo zagotavlja gostiteljski strežnik za spletno stran in kje imajo sedež. Drugi korak je obisk pri odvetniku. Tretji korak je preverjanje našega lastništva pravic in ali to zadostuje za argumente proti kršitelju. Četrti korak je protest proti kršitelju (ki bo morda takoj snel oz. skril dokaze ali pa tudi ne – zato sta potrebna prvi in drugi korak) z zahtevo, da nemudoma preneha kršiti naše pravice ter nam plača odškodnino in stroške. V petem koraku se odločimo, kakšne stroške in izgubo smo utrpeli zaradi kršitve in ali so zadostni, da je vložitev tožbe upravičena. Šesti korak je, da naročimo odvetniku, da proti kršitelju sproži postopek. Če je bilo razsojeno nam v prid, je sedmi korak vročitev sodbe kršitelju. V primeru internetnih kršitev je pogosto težko najti toženca v fizični obliki ter premoženje v lasti toženca, da bi lahko sodbo izvršili. Celoten postopek ni preprost in zahteva veliko časa in denarja.

PROMOCIJA IN PRODAJA PRAVIC ZA SLOVENSKA LITERARNA DELA

Predstavljeni so bili praktični nasveti v zvezi z objavljanjem del slovenskih avtorjev v tujini. Če je bila za knjigo že sklenjena pogodba s slovenskim založnikom, je treba preveriti, ali ta pogodba že vsebuje določila glede promocije in prodaje pravic tujim založnikom, kolikšen delež prihodkov od avtorskih pravic se izplača avtorju in kakšno je stanje avtorskih pravic za gradivo, ki je v delu uporabljeno – citirano besedilo, fotografije, ilustracije itd. Če slovenski založnik ureja pravice v

imenu avtorja, mora biti pripravljen temu posvetiti svoj čas in sredstva. Dandanes se v vse večji meri objavlja v elektronski obliki, kar pomeni, da je za založnika pomembno pridobiti digitalne pravice od avtorjev – ne le za slovensko izdajo, ampak tudi za primer poslovanja s tujim založnikom. Zahodni založniki znanstvene in strokovne literature že dolgo objavljajo v obeh oblikah hkrati, s prihodom novih generacij bralnikov e-knjig ter iPadov pa založniki, ki objavljajo na množičnih tržiščih, želijo ostati v koraku s časom in zato digitalne pravice predstavljajo ključni vidik pri odkupu pravic.

Založniki morajo realno oceniti, katere knjige so mednarodno privlačne. Nadalje morajo opredeliti, katera tuja tržišča so pomembna in določiti prioritete. Pretehtati morajo, ali je v primeru pridobivanja licenc za jezike, ki jih govorijo v več državah (npr. angleščina, španščina, portugalsščina), bolje poiskati enega imetnika licence ali več imetnikov licenc za vsako tržišče.

Da bi ugotovili primerne potencialne tuje založnike, je potrebna tržna raziskava. Na voljo imamo več poti: nabava imenikov založnikov (izhajajo letno), udeležba na velikih mednarodnih knjižnih sejmih, nabava imenikov razstavljalcev na teh sejmih, udeležba in mreženje (angl. *networking*) na založniških dogodkih. Podani so bili konkretni nasveti, kako pripraviti promocijsko strategijo in prodajno gradivo, kako navezati prvi stik s potencialnim imetnikom licence, na kaj je treba biti pozoren pri licenčni pogodbi in še posebej pri licenci za prevod.

Včasih pa za knjigo ni sklenjena pogodba s slovenskim založnikom in avtor sam ponudi delo tujemu založniku, bodisi da gre za članek v reviji ali pa za knjigo. Avtorji za članke v revijah ne prejmejo plačila, objava v ugledni recenzirani reviji običajno omogoča poklicno ali akademsko napredovanje. Nekatere revije zdaj deloma ali v celoti delujejo na podlagi odprtega dostopa (angl. *open access*), kar je privedlo do tega, da avtor prispevka ali njegova akademska institucija ali pa tisti, ki financira raziskavo, plača založniku za objavo članka. To je sicer sporno in poraja se vprašanje, ali se lahko na ta način ohranita objektivnost in akademski nivo. Pri knjigah avtor prejme plačilo na podlagi licenčnine. Pri knjigah z manjšim številom soavtorjev lahko vsak prejme manjšo licenčnino, pri knjigah z več avtorji pa je bolj verjetno, da avtorji prispevkov prejmejo plačilo na podlagi celotnega honorarja.

UPRAVLJANJE PRAVIC NA UNIVERZI

Pravna ureditev v Republiki Sloveniji določa, da kadar avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca (avtorsko delo iz delovnega razmerja), se šteje, da so materialne avtorske

pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno prenesene na delodajalca za 10 let od dokončanja dela, če ni s pogodbo drugače določeno. Po preteku tega roka pripadejo pravice delojemalcu, s tem da delodajalec lahko zahteva njihov ponovni izključni prenos proti plačilu primerne nadomestila. Jedro potencialnih konfliktov predstavljata vprašanja o tem, kaj predstavlja delovno obveznost in kdaj se šteje, da je delo ustvarjeno v prostem času? Maja Bogataj je pripravila predlog optimalne ureditve, ki pa zahteva še nadaljnjo obravnavo. Predlog ureja, da izvorni avtor prenese pravice na univerzo trajno in izključno. Izvirni avtor lahko delo uporablja, vendar samo za nekomercialne in izobraževalne namene. Izjema so monografije, književna dela, članki in podobna književna dela visokošolskih učiteljev in raziskovalcev. Za ta dela podelijo visokošolski učitelji in raziskovalci trajno in neizključno licenco univerzi, da ta dela uporablja v nekomercialne in izobraževalne namene – vključno z objavo v repozitoriju, vendar lahko s časovnim zamikom. Depozit v repozitoriju je obvezen, sicer se ne upošteva pri habilitaciji. Drugačen režim se lahko določi s pogodbo (ali zakonom). Predlog s tem spodbuja prostovoljno objavljanje (pod pogoji odprtega dostopa) takoj ob izdaji.

E-KNJIGE V SVETU, EVROPI IN SLOVENIJI

Slovenija in celotna Evropa na področju elektronskih knjig še precej zaostajata za ZDA. Tam največja spletna knjigarna Amazon proda že več elektronskih knjig kot tradicionalnih. V Evropi trenutno takšnega razvoja ni, e-knjiga v nobeni evropski državi ne predstavlja več kot odstotka prodaje, kar se ne bo spremenilo, dokler ne bodo iznašli podobnega prodajnega modela, kot ga imajo v ZDA. Prva založba, ki je v Sloveniji ponudila e-knjige, je Ruslica. Mladinska knjiga kot največja slovenska založba sistematično digitalizira praktično vse kar izdaja, preizkuša bralne naprave in kupuje avtorske pravice za e-knjige. Računajo, da bodo na trg prišli še v letu 2011, vsekakor pa bo to takrat, ko bodo ocenili, da je e-knjig dovolj in ko bo omogočen normalen način kupovanja knjig preko elektronskih bralnikov.

Opomba

- 1 Kot kravi pripada tele, tako knjigi pripada njena kopija. (op. lekt.)
- 2 Berne Convention, Universal Copyright Convention, Rome Convention, WIPO Treaties

Tanja Turšek